

Еја Старк (Финска)
Одделение за култури, Универзитет во Хелсинки
е-маил: Eija.Stark@helsinki.fi

ПОЛИТИКАТА НА ФОЛКЛОРОТ, НАЧИНОТ НА НЕГОВОТО СОБИРАЊЕ: ФОЛКЛОРОТ ПОВРЗАН СО РОМСКОТО НАСЕЛЕНИЕ ВО ФИНСКА ВО РАНИОТ 20 ВЕК

Апстракт: Романтичкиот национализам од 19 век ја сфаќаше нацијата како еден ентитет, чиешто членови споделуваат заеднички јазик, фолклор, обичаи и традиции. Оваа перцепција на национализмот инспирира собирање фолклор, кој беше третиран како културно наследство на едно општество. Фолклорот беше собиран и интерпретиран заради градење еден голем наратив за минатото, којшто беше исклучив, а понекогаш зол и расистички. Овој текст ги истражува социјалните граници помеѓу руралните селани и Ромите во Финска во раниот 20 век. Користејќи ги народните приказни раскажани во врска со Ромите од финските селани, статијата истражува како ваквите елементи на секојдневната комуникација ги содржат идеите за социјална хиерархија помеѓу граѓаните и, истовремено, начинот на кој тие биле користени како политички алатки. Бидејќи политиката на собирањето фолклор била насочена само кон мнозинските групи, односно кон белите селани и кон малите земјопоседеници, нивните гледишта биле сметани за најважни и највредни. Ромите биле маргинализирани во однос на руралните заедници, но исто така исклучени од идејата за националната припадност, а тоа било правено преку раскажување приказни во кои тие биле исмевани, па дури и остро понижувани.

Клучни зборови: народни приказни, социјални граници, селско општество, Роми, рурални заедници, понижување, Финска.

Иако третманот на луѓето што се традиционално на маргините на западните општества се има подобро со текот на времето, постоеле, а и денес продолжуваат да постојат, нарации и устен фолклор што изразуваат предрасуди кон поединци или кон групи врз основа на раса, возраст, род или хендикеп. Споменувањето на етнички малцинства, како на пример на Ромите во фолклорот, е исто така полно со предрасуди. Внатрешните граници помеѓу пониските класи од селските општества од минатото можат да бидат забележани и во животните стории напишани од страна на неелитите. Овој текст посебно се занимава со улогата на фолклорот во презентациите на Ромите во Финска, кои со векови живеат помеѓу неромите, односно Финците. „Циганите“ во Финска често се портретирани како традиционално малцинство, не само според нивниот официјален статус во земјата туку и согласно со нивната општествена организација, бидејќи строго се придржуваат до древните ромски обичаи, обреди и табуа: сексуални табуа, правила за чистота, начин на облекување, ритуализирана почит кон повозрасните, родови норми и специфични сфаќања за моралноста, семејството и семејните врски. Денес има околу 10 000 фински Роми во рамките

на финското население, кое брои 5,4 милиони; 4 000 фински Роми живеат во Шведска (Blomster, Mikkola 2014: 15).

Во овој текст ќе ги испитам механизмите на фолклорот и како тој е користен како средство за стигматизирање и изолирање на една малцинска група од перспектива на мнозинството. Користејќи ги народните приказни раскажувани во врска со Ромите од финските селани, ќе истражам некои елементи на секојдневната комуникација што ги содржат идеите за социјална хиерархија помеѓу луѓето и како тие истовремено биле користени – и повремено сè уште се користат – како политички средства. Фокусот е насочен и кон користењето на фолклорот како реторички начин за испраќање пораки на надворешниот свет, но и како алатка за конструирање на чувството на инсајдерите за припадност на заедницата и, во поширока смисла, на нацијата, културно-политичка заедница што станала свесна за својата автономија, сојузништво и особен интерес.

Финските народни приказни во врска со Ромите се намерно собирани за да покажат колку биле различни „Циганите“, како што се нарекувани во материјалите, и како мнозинството гледало на малцинството. Овој текст се занимава со предрасудите за кои станува збор во фолклорот. Народните приказни во врска со Ромите исто така ни кажуваат нешто во врска со фолклорните архивски политики на 19 и раниот 20 век. Кога почнало собирањето на народни умотворби во Финска во 1830-тите, романтичкиот национализам ја формирал заднината за оваа активност, а фокусот бил ставен врз развојот на националните јазици и духовната вредност на локалните обичаи и традиции.

Мојот текст ги идентификува социоисториските контексти на фолклорот на 19 и раниот 20 век во врска со финските Роми, како и експлицитните насоки за тоа кој и чиј фолклор бил доволно вреден да се собира, што покажува дека овој процес има политички последици. Статијата е базирана на народни приказни што се чуваат во Фолклорниот архив во Финското книжевно здружение, а тие биле собирани во периодот 1880–1950. Мојата појдовна точка е дека усната комуникација, во чишто рамки биле користени народните приказни, претставувала домен на културно значајни идеи и менталитети, кои исто така служеле за исцртување на границите на припадноста на јадрената група на нацијата. Народните приказни, и фолклорот генерално, сепак не се занимавале со реалноста на емпириски начин, туку биле начин за размислување во врска со потчинувањето што луѓето го искусувале во маргинализирачки и често компетитивни ситуации во сопствените социјални групи низ кои минувале (Röhrich 1991 [1979]).

Другиот во нацијата

Финската ромска популација има разновидно потекло. Присуството на Ромите во оваа земја датира од почетокот на 16 век, кога Финска била сè уште дел од Шведска. Ромите патувале низ денешните фински територии од други делови на Шведската Империја. Подоцна, во 19 век, овие заедници биле засилени од руски мигранти, кои се помешале со финските Роми (Roman 2015: 208; Pulma 2006: 215). Долгата изолација во Финска без познат контакт со остатокот од светските ромски населенија значела дека во нивната орална традиција повеќето од претходните вр-

ски биле загубени. Во текот на постоењето на Шведската Империја од 16 и 17 век, политиката служела да ги отстрани и да ги контролира Ромите. По овие тешки времиња следеле повеќе вековни обиди за насилна асимилација (Grönfors 2001: 151).

Сепак, Ромите во Финска споделуваат историја и голем број национални митови со мнозинското население. Според Камила Нордберг, членството на Ромите во националната заедница е поврзано со чувство на припадност на граѓанството на националната држава, што се промовира преку историски наративи, особено поврзани со учеството во Втората светска војна, но исто така и преку заедничкиот јазик и заедничката религија со мнозинството (Nordberg 2006: 536). Националните Роми претставуваат етничка група што споделува и се идентификува себеси со историски создадена културна традиција, а членството се добива главно преку потекло. Националните Роми во Финска биле, и сè уште се, дел од поголем социјален систем, тие не се независни и самодоволни, а чувството на етнички идентитет секогаш зависи од ситуацијата. Признавањето на групата може да варира и во однос на условите, и во однос на социјалните контексти (Oring 1986: 24–28).

Идејата дека националните Роми се одделна етничка група не се вклопувала во идеалите на луѓето чија усна традиција била сметана за симбол на националната култура. Романтичкиот национализам се потпираше врз искуството на историската етничка култура, и акцентот бил врз улогата на нацијата како еден ентитет од колективниот процес на создавање на херојската златна доба (Harvilahti 2012: 395). Со оглед на тоа што Финска била автономно Големо Војводство под руска управа од 1809 па натаму, романтичкиот национализам поттикнал потреба за реконструирање на митското заедничко минато. Често ова било правено, на пример, преку селективно собирање народни умотворби од луѓе што биле сметани за автентични претставници, не од поединци со различен мајчин јазик или различна етничка припадност.

Од перспектива на институциите што собираат фолклор и начинот на којшто тие биле формирани, „обичните луѓе“ биле често перципирани како една главно хомогена група: зборувале еден јазик (фински), биле сиромашни и неписмени, но истовремено за нив се верувало дека се носители на автентична усна поезија и на митови на нивните предци (e.g. Anttonen 2005; Bendix 1997; Dundes 1980). Не само во Финска туку и на други места во Европа, во текот на 19 век, идејата за „обичните“ како хомогена група ја засилувала сликата за унифицираната „нација“, без внатрешни социјални, етнички и културни тензии.

Кога во Финска во 19 век почнало собирањето на фолклорот во поголем обем, токму припадниците на високата класа, особено универзитетските студенти, биле оние одговорни за собирањето на фолклорот, иако, од 1870 па натаму, самоучени припадници на пониската класа почнале доброволно да собираат фолклор. Во соопштенија што се поврзани со збирките, луѓето биле охрабрувани да собираат и стари песни со метрика како онаа на Калевала, но и друг фолклор, како поговорки, бајки, гатанки и напеви. Во текот на првиот век од своето постоење, само мал дел материјали на финските Роми биле вклучени во фолклорните архиви. Од гледна точка на проектот за градење на нацијата, собирањето на најголемиот дел фински фолклор било сметано за позначајно и повредно од фолклорот на етничките малцинства (Blomster, Mikkola 2014: 16).

Социјалните и економските околности имале големо влијание не само врз фолклорот и јавната мисла (Röhrich 1991 [1979]: 3) туку и врз она што се сметало за

вредно да се собира и чува во архивите. Сите собирачи биле инсајдери во културата што ја опишуваат, и во текот на нивното секојдневно дејствување архивите ја авторизирале селекцијата и менаџирањето со елементите што се содржеле во збирот информации (Olsson, Stark 2014: 4–9). Оттаму, важно е да се прашае каков вид информации бил сметан за важен и прифатлив, а кој за неприфатлив. Во минатото, група прифатлив фолклор претставувале етничките приказни (или вицови) што биле раскажувани и сè уште се раскажуваат во општествата низ светот. Овие нарации се состојат од вицови во врска со други етнички групи, кои се претставени или како глупави и како неспособни, или како лукави и користољубиви (e.g. Davies 1990: 10). Материјалите користени во оваа статија без исклучок содржат висока доза на предрасуди, со други зборови се вулгарни и непристојни, и оттаму ја користам социјалната граница како централен концепт (Barth 1969). Дефиницијата на социјалните граници е дека тие се придржуваат до објектифицирани форми на социјални разлики, манифестирани преку нееднаков пристап до материјални или нематеријални ресурси и општествени можности и нивна нееднаква дистрибуција (Burke 2000; Lamont 2000; Skeggs 2004.) Социјалните граници биле интерпретирани како маркери на разлика и често тие произведувале симболички граници. Сепак, неопходно е да се земе предвид дека стереотипните изрази, кои често биле екстремно негативни, го рефлектирале колективното неперсонално мислење на мнозинството „обични“ луѓе – не на оние групи со кои се занимавам во овој текст, националните Роми во Финска. Исто така, не мислеле сите поединци исто, а еден ист човек можеби се изразува различно во различни комуникациски ситуации. Мојот примерок на народни приказни се состои од 150 поединечни варијанти на една иста народна приказна, а ги имам категоризирано во три теми: 1) неспособноста на Ромите да се вклопат во доминацијата на мнозинството; 2) различниот животен стил на Ромите; 3) понижувањето на Ромите.

Ромите како неселани и „други“

Позицијата на ромското население во финското селско општество била дефинирана преку предрасудата дека „Циганите“ се инхерентно различни. Од гледна точка на мнозинството, Ромите изгледале различно поради темната боја на кожата. Покрај тоа, бојата била важна и за Ромите, бидејќи тие во Финска се нарекувале *Калес*, што на ромски значи 'темен' (Thurfjell 2013: 14). Мнозинството имало приказни за потеклото на ромската боја на кожата:

„Ѓаволот почнал да го создава човекот на површината на руска печка, чии сидови биле покриени со саѓи. Оттаму бојата на кожата на Циганите е валкана и црна. Но ѓаволот не можел да му вдахне здив на Циганинот. Тогаш господ дошол, прднал и рекол: 'Еве душа за вашето суштество'. Ова е причината зошто Циганинот толку смрди.“

Во народните приказни се прави јасна врска помеѓу темната боја на кожата и инфериорноста, а таа врска е зацврстена во текот на долгиот деветнаесетти век, преку прифаќањето на европскиот романтизам и инфериорноста на обоените луѓе (Beck 1993: 184). Искушение е да се помисли дека ваквиот фолклор, полн предрасуди, бил знак на мисли полни со предрасуди. Начините на дискриминација, па дури

и на суровост, како сексизмот и расизмот, биле изразувани бидејќи постоеле во секојдневната социјална интеракција, каде што биле користени вакви усни форми на изразување (Röhrich 1991 [1979]). Според Алан Дандес, едно расистичко општество е преодредено да има расистички фолклор (Dundes 1980: 174).

Ромите биле претставени како глупави и неспособни да се вклопат во селскиот начин на живот, каде што биле потребни голем број вештини, а некои од нив биле од суштинско значење и го олеснувале животот. Ова гледиште за глупавоста на Ромите можеби е резултат на незнаење, како во следната приказна: „Цигански момчиња одат на рибарење со чамец, но забораваат да покријат дупка во него. Чамецот тоне и момчињата се даваат“. Циганите биле сметани за различни од „нас“, белите Финци, и кога станува збор за разбирање и консумирање храна. Етничкиот хумор често се однесува на оние другите, кои јадат специфична или полоша, а не забранетата храна, затоа што доминантната традиција на белиот христијанин нема кохерентен збир на табуа во врска со храната (Davies 1990: 276–277). Во финските народни приказни, Ромите немаат знаење за храната и, поради тоа што се приморани да просят, тие прифаќаат сè што им е дадено:

„Група Цигани пристигнаа во селската куќа. Домаќините беа на рибарење, и уловот беше добар. Рипусот (вид риба – заб. на прев.) беше засолен и ставен во каџи. Циганите побараа да јадат од него. Господарот на фармата им даде многу. Еден од Циганите праша: 'Може да јадам една по една риба?' Господарот одговори: 'Да, можееш'. Тогаш Циганите изедоа многу рипус. Но господарот тогаш ја скри водата за пиење во куќата и го закова капакот од бунарот. Најблиското езеро беше многу оддалечено. Следната ноќ Циганите речиси умреа од жед. Кога си заминаа следниот ден, веќе никогаш не се вратија.“

Поради нивните нестабилни, подвижни и екстремно сиромашни услови за живот, Ромите не биле во можност да добијат или да консумираат престижна храна и од нужда морале да се задоволат со инфериорна храна. Во селската економија било обичај луѓето со ограничен пристап до резерви на храна често да не бидат сити по јадењето. Освен тоа, во време на ниска продуктивност дури и домаќините на фармите, нивните работници и слуги одвреме-навреме гладувале.

Финските Роми имале таканаречена „запрежна култура“: најчесто изнајмувале колиба оддалечена од поголемите селски домаќинства или живееле во такви домаќинства додека работеле таму (Grönfors 2001: 161). Историски, Ромите не можеле да носат со себе алатки или други физички предмети што не им биле неопходни додека се селеле од едно место на друго. Поради тоа, поради различниот начин на живот од финските селани, Ромите не ги познавале секогаш алатките или предметите што му биле познати на мнозинството. Еден таков пример е пушката:

„Циганите ја скриле вратата за да влезат, а господарот на фармата извадил метла и им се развикал дека ќе ги убие ако не си заминат. Циганите избегале врескајќи: 'О ти добар господару, не нè убивај, ќе замине-ме'. Мислеле дека метлата е пушка.“

Ромите вообичаено живееле во нуклеарни семејства, но не живееле во брачна заедница бидејќи долго време немале обичај на христијанско склопување брак.

Поради патувачкиот животен стил, бројот на членови на семејството бил релативно мал. Во поранешните децении бројот на членови на семејството зависел од запрежната кола со коњ: семејството било онолку големо колку што можела да влече една кола (Grönfors 2001: 161).

Во 19 и раниот 20 век во Финска вообичаени занимања на Ромите биле трговијата и рачните занаети. Правилото помеѓу Ромите било дека не треба да се тргува со други Роми, туку со мнозинството. Ромките изработувале плетена облека што ја продавале, а мажите Роми, пред автомобилската индустрија, биле одговорни за продажба на коњи. Друг пример за обезбедување приход на Ромките во минатото било претскажувањето на судбината, што пред појавата на печатените медиуми и главно на женските списанија со хороскопи било сериозен извор на приход (Grönfors 1981: 81). Иако посебниот начин на живот на Ромите бил познат и признаен од мнозинството, фолклорот ги претставувал како ситни крадци.

Има приказна во која, кога едно циганско семејство влегло во селска куќа, синот од тоа семејство зел нож од масата и си го ставил в џеб. Циганите потоа излегле. Синот по пат рекол: „Еј тато, види, најдов нож“. „Каде го најде?“ – прашал таткото. „Беше на масата“, одговорил синот. „Многу добро“ – го пофалил таткото.

Приказната го отсликува и негативниот став на мнозинството во врска со пресилните семејни врски помеѓу Ромите, и како преку нив, на имплицитен и поедноставен начин, се пренесува културното знаење на помладата генерација. Помеѓу приказните, мнозинството имало поговорки полни предрасуди во врска со Ромите, каде што било забележано и друг вид на роднинство. Поговорката „Циганинот е сечиј роднина“ се однесувала на малиот број фински Роми, кои многу добро си ги познавале меѓусебните семејни врски. Повеќето од нив биле поврзани еден со друг поради владеењето на ендогамија (Grönfors 1986: 105). Етничките Финци не можеле да разберат колку семејството им значело на Ромите и ги исмевале, како што покажува и следниов виц: „Што е најголем кошмар на Циганинот? Дека тој ќе биде оставен од својата група“. Ваквите приказни го игнорирале фактот дека во минатото Ромите не можеле да се потпрат на помошта отстрана, туку само на нивно нуклеарно семејство.

Генералната несвесност за општеството на Ромите, законските аспекти и логиката врз основа на која функционира предизвикувале потсмев кон ова малцинство, како во следнава приказна:

„Еднаш Циганин бил обвинет на суд за убиство. Жената на Циганинот го бранела нејзиниот маж пред судијата, кажувајќи за неговите добри особини. 'Слушајте, луѓето го сакале Сантери во малото село каде што тој растел како момче: тој фрлал камења на гнезда со птици и крадел сено за коњот. Во таа смисла, ако го имавме законот на Нурмес и судијата од Вихити, Сантери би требало да биде ослободен, а мртвиот човек да биде казнет'.“

Приказните во оваа група претставуваат најточни презентации на теоријата на супериорноста на хуморот, кој се базира на идејата дека луѓето им се смеат на другите за да триумфираат над нив. Очигледно, секогаш кога луѓето се почувствувале помалку глупаво, помалку несреќно или помалку слабо од нивните сограѓани, едно чувство на еуфорија што се генерирало притоа ги терало да се смеат (Martins 2012: 98).

Ромите биле стигматизирани во смисла на голем број различни карактеристики што потоа како последица ги правеле помалку вредни. Еден начин на нивно отуѓување бил преку прикажувањето на ромските особини експлицитно во смисла на расистички ставови и стереотипи и повнатрешнувањето на ваквите ставови преку нивно пренесување на децата. Првото нешто што му било кажувано на дете, ако плачело, било: „Гледаш дека Циганите доаѓаат, ќе те дадам на нив затоа што не ме слушаш“. Со други зборови, Ромите биле „баварогите“ во воспитувањето. Голем дел од постарите генерации Финци велат дека во текот на нивното детство биле плашени од духови, волци и Цигани, како што покажува следниот пример, кој е извадок од животна сторија на Финец роден во 1930-тите:

„Големiot број Цигани во нашата колиба беше тешко искуство за момче како мене, но најмногу за мајка ми, која се обидуваше да пази на скудните ресурси храна за тие да не бидат изедени насила.“

Стигматизирани животни стратегии

Во минатото, главната особина на финските Роми бил нивниот талкачки начин на живот. Единствените нивни занаети биле оние со кои можеле да се занимаваат додека патувале. Како патувачка заедница во ретко населена земја, каква што била Финска, и во ситуација на релативно мал број Цигани, ромските фамилии или роднински групи споделувале неформални географски области. Со други зборови, една ромска фамилија добивала „сопственост“ над одредени територии и можела да тргува и да проси само во сопствената географска област (Grönfors 1986: 102).

Од гледна точка на мнозинството, Ромите биле многу пососоцијализирани отколку тие самите; едно ромско семејство го минувало времето заедно, но исто така отворено уживале во социјални собири, што го изразува саркастичната поговорка: „Каде инаку би бил Циганинот, ако не на свадба“. Финските селани и мали сопственици, напротив, имале поговорки што предупредуваат да не се има доверба во никого надвор од заедницата, па дури ни во близок роднина: „Роднина е полош од волк“. Сепак, не биле само народните приказни тие што ги држеле во живот стереотипните гледишта, бидејќи службените лица и авторитетите во Финска често пати споделувале слични гледишта во нивните документи. Следниов извадок е од 1900-тата и претставува извештај на државна комисија за скитниците и заклучува дека: „Циганинот не може да се занимава со земјоделие бидејќи неговото тело, ум и природа се против овој вид работа. Неговиот физикус е затврднат и се движи само во пасивна насока. Тој се плаши од работа и се чувствува целосно изморен, колабира и не издржува да се занимава со постојана тешка работа. Тој не е како припитомено животно, туку како дива мачка“ (Grönfors 1981: 36).

До Втората светска војна, повеќето од мнозинските Финци живееле во скудни економски услови, работејќи на полињата, во шумите и индустријата за преработка на дрво. Тема што се повторува во финскиот фолклор и во оралната историја е дека ваквиот живот подразбирал бескрајно работење, и ова искуство создало специфична работна етика, вредност базирана на тешка физичка работа и трудољубивост (Stark 2015: 352). Според мнозинската орална историја, работата била како

спортска вежба, при што човек се потел, а по работата неговото тело било изморено, но умот му бил задоволен. Оттаму, средбата помеѓу селското мнозинство и ромското малцинство се случувала на прагот на селските домаќинства. Еден вид приказна прикажува различни методи на просење користени од Ромите:

„Како што е познато, Циганите се жалат за сè и се што и ја користат болеста на нивните деца како изговор. Еднаш една Циганка јачеше и плачеше и рече дека нејзиното дете е многу болно. Ова ја погоди домаќинката на фармата и таа рече: 'Дајте да го видам сиротото дете'. А кога го погледна детето, тоа се смееше. 'Ова дете се смее, не може да биде болно', рече таа. Тогаш Циганката одговори: 'Тоа се смее поради неговата мака'.“

Друга приказна ја отсликува дилемата за давање храна: ако човек даде нешто, Циганинот секогаш сака повеќе. „Циганинот влегува во куќата и најпрвин прашува: 'О добра селска жена, дајте ни тенцере за да може да готвиме'. Потоа се бара жито, сол и друго.“ Иако овие средби се случувале помеѓу женските сфери во селското домаќинство, и мажите и жените наратори ги раскажувале приказните.

Циганите проселе колку што е можно потеатрално, како што покажува следниов пример:

„Циганката ѝ рече на селската жена кога влезе во куќата: 'Ти прекрасна госпоѓо, колку убави деца имаш, тие се како божји ангели. Ако бидеш толку милосрдна, би можела да ми дадеш марка, и јас ќе ти ја кажам субината. Покажи ми ја дланката'. Селската жена рекла: 'Излегувај, не ти давам ништо'. Циганката ја напушта куќата и вели: 'Грда си како ѓавол, а устата ти е како дрвено сиромашно момче од областа Ранцила, децата ти се како мајмуни'.“

Од гледна точка на мнозинството, елоквентноста е само перформанса користена од Ромите за да ги исполнат нивните цели. Сепак, народните приказни како жанр ги претставуваат нивните својства на поедноставувачки и површен начин, вообичаено или многу добар или многу лош, со пренагласени карактеристики.

Помеѓу мнозинството Финци, основата на земјоделието била сопственоста врз земјата и врз мала фарма на таа земја, на која мажот и жената биле соработници: мажот ги вршел машките работи а жената нејзините, а понекогаш жената им помагала на мажите (Stark 2014: 76). За разлика од мнозинската, финската ромска култура била многу построга поделена помеѓу мажите и жените. Во народните приказни во врска со Ромите што просат оваа разлика е забележана на штета на Ромките:

„Кога Циганите влегуваа во селската куќа, вообичаено беше Циганките да просат, а Циганите да молчат, понекогаш дури и да им противречат: 'Зошто кукаш, луѓето ќе ти дадат нешто и без да го правиш тоа'. Но веднаш додавале на својот цигански јазик: 'Плачи, плачи повеќе'. На фински тоа значело: 'Проси, проси повеќе'.“

Според фолклорот, жените проселе отворено од една селска куќа до друга, додека мажите Роми се обидуваале да си го одржат достоинството и не прашувале директно. Сепак, мнозинството на ова гледало со потсмев. Иако приказната вели дека ромското семејство соработува меѓусебно просејќи, таа исто така покажува

дека имало и поотворени поединци, каква што е Ромката во приказната, чии цели биле експлицитно изразени. Сепак, имало и спротивни приказни во врска со честоста на Ромките додека проселе. Во оваа верзија на горенаведената приказна жената ја зазема позицијата на мажот:

„На една селска фарма имаше фамилија Цигани. Децата ја заобиколуваа домаќинката барајќи храна. Тие постојано велеа: 'Плачете, плачете'. Циганката им се издуруваше: 'Немојте само да кукате; секако добрата домаќинка ќе ви даде нешто', но потоа додавала: 'Плачете, плачете'.“

Народните приказни преставуваат ситуација во која слушателот или читателот се насочува да мисли дека ромската хиерархија, за разлика од онаа на мнозинството, била нефлексибилна и строга.

Понижување на Ромите

Фолклорот имал улога на поттикнување на расните предрасуди помеѓу мнозинството и психолошка подготовка на Ромите да се соочат со стереотипите што врз нив ги проектирало белото селско општество (Ferris 1970: 188). Голем број приказни раскажани од член на мнозинската популација им биле познати и на Ромите. Ова било очигледно во случаите на просење како стратегија и незнаење. Сепак, трета група на фински приказни на мнозинството за Ромите е нешто што се кажува само помеѓу членовите на мнозинското население, поради нивната отворено навредлива природа. Ги нарекувам овие приказни „понижувачки“ бидејќи во нив мнозинството навредливо ги понижувало Ромите:

„Не залудно се вели дека Циганите се плачковци. Кога тие ќе ти влезат дома, не излегуваат лесно. Во маалото имаше инцидент. Имаше многу Цигани на патот, групата отиде кај комисијата, но господарот на фармата извика од прозорецот: 'Не доаѓајте тука, има зараза'. Така Циганите не отидоа таму. Еднаш едно Циганче дојде во нашата куќа додека пиевме кафе. Татко ми го истурка детето надвор, ама ова рече: 'Пред да си одам, дајте ми крофна'. Татко ми му даде крофна, го извади детето надвор, а таму имаше уште Цигани. Не ги пушти во куќата. Мораа да одат на друго место. Еднаш татко ми читаше весник. Еден Циганин му ги бришеше чевлите пред вратата и речиси влезе во куќата. Татко ми потрча кон вратата, на Циганинот не можеше да влезе дома. Подоцна се смеевме кога Циганите стоеја на раскрсниците, на студено време и на дожд.“

Нараторот комбинира неколку пократки приказни во една поголема приказна за Ромите. Таа се состои од типични елементи на предрасуди, кои се ставови на поддржување или неподдржување на некое прекумерно генерализирано верување (Allport 1979 [1954]: 13). Понижувачките приказни не само што ги опишуваат Ромите како глупави и прости туку одат и понатаму, прикажувајќи ја супериорноста на мнозинството во финското селско општество.

Контекстот во ваквите приказни е следниов: Ромите влегуваат во селска куќа обидувајќи се да просат. Мотивот на изнудување се појавува во различни приказ-

ни и е поврзан со просење храна, како во следниов случај: „Господарот на фармата присилува група Цигани, кои бараат храна, да изедат голема порција една недела стара супа од грав. Оттогаш Циганите не се видени во куќата“. Вообичаена карактеристика во приказните е лошиот квалитет на храната. Друга приказна го комбинира мотивот на понижување и глупавоста на Ромите:

„Циганите влегоа во куќата преку ноќ. Вечерта домаќинката го остави тавчето со храна да се пече. Ноќта Циганите одлучија да заминат, го изедоа печеното месо и ги оставија коските. Господарот се разбуди и ги натера Циганите да ги изедат и коските. Тешко беше, но мораа да го сторат тоа. Откако ги проголта коските, еден од нив рече: 'Колку беше болно во устата'.“

Според мнозинскиот фолклор, Ромите не сакале да работат „вистинска работа“. Тие биле сметани за пасивни, мрзливи и луѓе што очекуваат нешта, како храна, без пари. Приказните и фолклорот генерално, кој се сметал за вреден да се собира и чува во архивите, може да се интерпретираат како резултат на ангажманот на националната држава како производител на разлики и како средство на перформативно хомогенизирање на популацијата (e.g. Verdery 1994: 38–39).

Има и такви приказни за Ромите во кои насилството и суровоста се кулминација на целиот наратив, како во следниот пример:

„Господарот на фармата им ветил [на Ромите] дека можат да останат преку ноќ на неговиот имот, под услов добро да се однесуваат. Среди ноќ тој самиот им истурил гомна на слабините на Циганките. Потоа си легнал и почнал да зборува дека во собата смрди. Циганите се разбудиле и сфатиле дека Циганките се искакале на нивните здолништа. Така почнала тепачка меѓу еден Циганин и неговата жена – тој ѝ се развикал дека сега мораат да заминат од куќата среди ноќ затоа што таа не се однесувала како што треба.“

Во културата на финските Роми правилата за чистота можат да се анализираат од гледна точка на мажот и жената и нивната сексуалност (Grönfors 1986: 103–104), и овој аспект – со оглед на тоа што сексуалноста е табу за Ромите – на мнозинството не му е познат. Приказната многу силно ги понижува Ромите, а претставува мотив што одново и одново се појавува во усната традиција. Сепак, во народните приказни, луѓето што се деградирани преку секс, анална комедија или садистичко насилство, најчесто се авторитетни лица (Aro 1995: 209). Вообичаено другиот се интерпретира како опасен и нечист, но ако погледнеме во културата на финските Роми, низ познатата историја тие имаат строги обичаи поврзани со хигиената (Grönfors 2001: 149). Оттаму, приказната е интересен пример за контрадикторното убедување на мнозинството во врска со незнаењето на малцинството во врска со хигиената. Повеќето европски етнички вицови во врска со храната не се занимаваат со разликата помеѓу дозволената и забранетата храна, туку со престижната и инфериорната храна (Davies 1990: 283). Финските приказни на мнозинството ги исмевале строгите обичаи на Ромите за обреди поврзани со загадувањето, како на пример одбегнувањето одредени видови месо:

„Здогледувајќи ги Циганите како доаѓаат, еден господар на фарма ставил кучешко месо во тенџере да врие. Циганите го изеле, мислејќи дека е јагнешко. Потоа господарот на фармата рекол: 'Овие Цигани јадеа кучешко месо'. Потоа Циганите ја напуштиле куќата кукајќи, со болки во стомакот.“

Она што приказната сака да го каже е дека Циганите што изеле комична, инфериорна храна, самите станале комично инфериорни (e.g. Davies 1990: 283). Тука мнозинската популација исмеала и друг обичај на Ромите, односно храната, која се смета за нечиста доколку не е направена по сите правила на чистота.

Некои од понижувачките приказни ја изразуваат супериорноста на мнозинството над Ромите. Во нив целта изгледа дека е навредување или едноставно насилство кон просјациите и зависното малцинство:

„Еден Циганин го замоли Сипила да земе малку сено, и тој рече дека може. Кога Циганинот отиде во амбарот да го земе сеното, Сипила му рече да земе колку што може да носи. Во меѓувреме тој ја тргна скалата, и Циганинот падна од високо.“

Во друга приказна еден господар на фарма ги пренесува Циганите во чамец преку езеро, но ги остава на другата страна:

Група Цигани побарале превоз преку водата. Еден дедо веслал и ги однел до островот. Забележувајќи дека се на остров, Циганите извикале: 'Дедо, дедо, ова е остров'. 'Добредојдени сте', одговорил тој. Се однесувал како да не слушал што викнале Циганите.“

Според народните приказни, разликата во етничката припадност, општествените улоги и облеката придонесувале кон ставовите за Ромите како чудни или слаби. Најверојатно понижувањата се случувале во сферата на селските домаќинства или во доменот во кој доминирало селанството и биле често насочувани кон целата група Роми, а не кон поединци.

Заклучок

Народните приказни собирани од финското селско општество ги отсликуваат идеите и вредностите на мнозинството што, до Втората светска војна, се состоело од сиромашните бели говорители на фински јазик, со ниско ниво на образование или сосема необразовани. Романтичкиот национализам на 19 век ја сфаќал нацијата како еден ентитет чии членови споделувале заеднички јазик, фолклор, обичаи и традиции. Ова сфаќање на национализмот инспирирало собирање фолклор што служел како културно наследство на општеството. Фолклорот бил собиран и интерпретиран заради градење на една голема нарација за минатото, која често била ексклузивна, злобна и расистичка. Во Финското книжевно здружение собирачките интереси биле ограничени на материјали на фински, кои обезбедувале стандарди за вклучување или исклучување од приказните, песните и поговорките во доменот на поширокиот фолклор. Оттаму, фолклорот во врска со Ромите, а не од Ромите, бил

добрелојден. До денес, Финското книжевно здружение нема собрано фолклорен материјал или усни истории од самите фински Роми.

Народните приказни во врска со финските Роми го отсликуваат нееднаквото општество во кое живееле селаните од минатото. Фолклорот служел како средство за одржување на социјалните граници и на хиерархијата. Сепак, Ромите живееле во близина на селските земјопоседници и фармери, кои им обезбедувале средства за живот и привремено засолниште. Бидејќи политиката на собирање фолклор била насочена само кон мнозинските припадници, нивните гледишта биле сметани за најважни и највредни. Различни идеологии, како национализмот и патријархалноста, се придржувале до специфични политики за собирање и до критериуми за селекција на архивите. Оттаму, го анализирајќи споделеното знаење во врска со ромското малцинство направено од мнозинското население од минатото. Народните приказни за Ромите го содржат аспектот на културен идентитет што бил суштински за чувството на припадност на инсајдерите кон мнозинството Финци. Според мојата анализа, има три теми што ги засилувале стереотипните гледишта во врска со Ромите. Едната е сфаќањето на ромскиот начин на живот како маркер на неселското и, оттаму, на другото. Во народните приказни Циганите биле опишани како глупави и едноставно премногу неспособни за да излезат на крај со селскиот начин на живот, кој подразбирал повеќе вештини. Оттаму, голем број народни приказни се занимаваат со неспособноста на Ромите да се соочат со руралната, често пати сурова средина, која била преризична и несигурна, на пример со суша или ран мраз, кој можел да ја оштети жетвата и да донесе глад. Приказните што ги раскажувало мнозинството ги отсликувале Ромите како тие да го немале потребното знаење или потребните вештини за тоа како да дејствуваат во селската околина.

Друга тема што се повторува, а која е поврзана со наводната невешта природа на Ромите, бил нивниот патувачки начин на живот, кој е поврзан со просењето. Од гледна точка на финското мнозинство и на финските власти, начинот на живот на Ромите бил проблематичен. Финските Роми биле сметани за премногу лојални на своите семејства и тие не се занимавале со физичка селска работа или со сечење дрвја в шума. Генерално гледано, повеќето приказни за Ромите ја отсликувале моќта да создадат вредности и правила што резултирале со понижувачка етикета. Како хегемонија на руралните заедници, патријархатот (односно белите селани што зборуваат фински) ги диктирал правилата и границите и оттаму ги дефинирал Ромите како „други“. Таквите механизми се појавувале и во законодавството, бидејќи земјишните реформи и законите во текот на 20 век биле направени за етничкото мнозинство Финци од страна на етничкото мнозинство Финци. На пример, човек можел да купи мала фарма само ако бил оженет. Самците или паровите што не биле во брак, како Ромите, не можеле дури ни да аплицираат за селска земја и заеми за неа. Оттаму, немажените темнокожи просјаци Цигани биле сметани за девијантни и за неавтентични и невестински членови на „финската нација“.

Ромите, за да бидат држени надвор од селските заедници, но и надвор од идејата за нацијата, биле понижувани преку приказни. Изворните материјали во мојата анализа покажуваат дека понижувањето било понекогаш и тешко да се оддели од расистичкото насилство, малтретирањето и злоупотребата. Понижувањето на Ромите било идентификувано преку мотивацијата на понижувачот, фактот дека жртвите биле издвојувани поради бојата на кожата, начинот на којшто збору-

ваат („плачно“), нивниот начин на етничко групирање или преку нивните културни практики. Народните приказни во врска со Ромите прават да претпоставиме дека расистичкото понижување било толерирано во финските селски заедници поради две причини; најпрвин тие биле отворено раскажувани и изразувани како смешни приказни, и второ, фолклорните архиви ги прифатиле и зачувале овие видови наративи во нивните збирки. Спротивно на ова, ромскиот фински фолклор не бил собиран или чуван од фолклорните архиви до денес. Оттаму, финските народни приказни во врска со Ромите ги засилувале и етничките улоги и националните митови што служеле за голем број општествени и политички цели во муграта на новата финска национална држава.

Користена литература

- Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice. 25th Anniversary Edition*. Cambridge Massachusetts: Perseus Books, 1979 [1954].
- Anttonen, Pertti. *Tradition through Modernity. Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2005.
- Apo, Satu. *The Narrative World of Finnish Fairy Tales: Structure, Allegory, and Evaluation in Southwest Finnish Folktales*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1995.
- Barth, Fredrik. *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget, 1969.
- Beck, Sam. Racism and the Formation of a Romani Ethnic Leader. Bo: *Perilous States. Conversations on Culture, Politics, and Nation*, edited by George E. Marcus, 165–186. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
- Bendix, Regina. *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1997.
- Blomster, Risto, Kati Mikkola. Inclusion and Exclusion of Roma in the Category of Finnish Folklore: The Collections of the Finnish Literature Society from the 1800s to the 2000s. *Journal of Finnish Studies* 18 no. 1, (2014): 11–45.
- Burke, Peter. *A History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Davies, Christie. *Ethnic Humor around the World: A Comparative Analysis*. Bloomington: Indiana University Press, 1990.
- Dundes, Alan. *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 1980.
- Ferris, William R. Jr. Racial Stereotypes in White Folklore. *Keystone Folklore Quarterly* 15 no:s 2–4 (1970): 188–198.
- Grönfors, Martti. *Suomen mustalaiskansa* [Finland’s gypsy people]. Porvoo: WSOY, 1981.
- Grönfors, Martti. Social control and law in the Finnish gypsy community: Blood feuding as a system of justice. *Journal of Legal Pluralism* 24 (1986), 101–125.
- Grönfors, Martti. Institutional Non-marriage in the Finnish Roma Community and Its Relationship to Rom Traditional Law. Bo: *Gypsy Law. Romani Legal Traditions*

- and Culture*, edited by Walter O. Weyrauch, 149–169. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2001.
- Harvilahti, Lauri. Finland. Bo: *A Companion to Folklore*, edited by Regina F. Bendix and Galit Hasan-Rokem, 391–408. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, 2012.
- Lamont, Michèle. *The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class, and Immigration*. Cambridge: Harvard University Press, 2000.
- Martins, Pedro. Ethnic Humour: What do Portuguese people laugh at? *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 50 (2012), 87–98.
- Nordberg, Camilla. Claiming Citizenship: Marginalised Voices on Identity and Belonging. *Citizenship Studies* vol. 10 (2006), 523–539.
- Olsson, Pia, Eija Stark. Making Cultural Heritage in Finland: The Production of and Challenge to Tradition. *Journal of Finnish Studies* 18 no 1. (2014), 3–10.
- Oring, Elliott. Ethnic Groups and Ethnic Folklore. Bo: *Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*, edited by Elliott Oring. Logan Utah: Utah State University Press, 1986.
- Pulma, Panu. *Suljetut ovet. Pohjoismainen romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan* [The Nordic Romani Policy from 1500s until the EU]. Helsinki: SKS, 2006.
- Roman, Raluca Bianca. Religion and transnational Roma mobilization: From local religious participation to transnational social activism in the case of the Finnish Roma. Bo: *Is God back? Reconsidering the new visibility of religion*, edited by Titus Hjelm, 205–216. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury, 2015.
- Röhrich, Lutz. *Folktales and Reality*. Translated by Peter Tokofsky. Bloomington: Indiana University Press, [1979] 1991.
- Skeggs, Beverley. *Class, Self, Culture*. London: Routledge, 2004.
- Stark, Eija. An Honorable Man: Finnish Proverbs on Male Gender. Bo: *Scala Naturae. Festschrift in honour of Arvo Krikmann*, edited by Anneli Baran and Liisi Laineste and Piret Voolaid, 71–85. Tartu. ELM Scholarly Press, 2014.
- Stark, Eija. Proverbs as Historical Media and Message. Bo: *8th Interdisciplinary Colloquium on Proverbs*, edited by Outi Lauhakangas and Rui J. B. Soares, 347–356. Tavira: AIP – IAP, 2015.
- Thurfjell, David. *Faith and Revivalism in a Nordic Romani Community: Pentecostalism Amongst the Kaale Roma of Sweden and Finland*. London, New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2013.
- Verdery, Katherine. Ethnicity, nationalism, and state-making. Ethnic groups boundaries: past and future. Bo: *The Anthropology of Ethnicity. Beyond "Ethnic Groups and Boundaries"*, edited by Hans Vermeulen, 33–58. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994.